

PAGINA 2

In China groeit de kerk als kool

PAGINA 5

Rabbin Katzman over Haagse Jiddisjkeit

PAGINA 8

Ontmoet de mensen van Kerk in Den Haag

EN VERDER: Groeten van de kerkmuizen ■ Haagse pareltjes in zangbundel ■ Met rituelen komt er geloof in je leven ■ Stadswerkplaats in Loosduinen

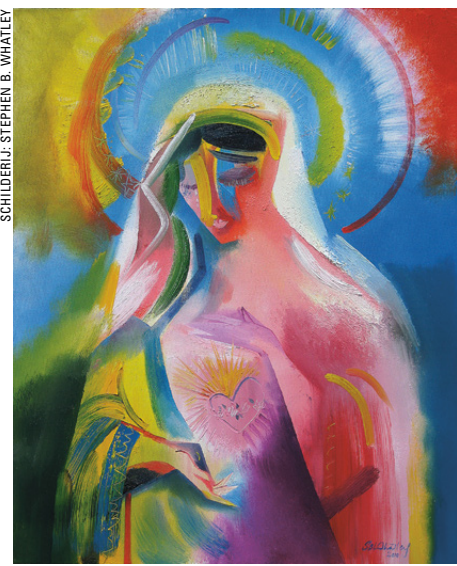
Gezocht: nieuw portret van Maria

Maria, de moeder van Jezus, heeft in de loop der eeuwen vele namen en gezichten gekregen. Parochie Maria Sterre der Zee zoekt kunstenaars die een nieuw portret van haar willen maken. Mierzoete plaatjes genoeg, maar hoe zou de bijbelse Maria uitgebeeld kunnen worden?

Deelnemers mogen maximaal drie werken inleveren. In mei (de 'Mariamaand') worden ze tentoongesteld in de Ignatiuskerk. Techniek en formaat naar keuze (uitgezonderd installaties), verkoop in eigen beheer toegestaan.

Ter inspiratie zijn er komende maanden lezingen over Maria. Marcel Sarot, hoogleraar dogmatiek (Tilburg), bespreekt de grote vraagstukken van het hedendaags theologisch onderzoek naar haar.

DINSDAG 19 JANUARI, 20 UUR.
IGNATIUSKERK. INFO:
FACEBOOK.COM/MARIAEENUITDAGING.

Filosofie over geluk in soorten

Typisch voor het moderne filosofisch denken is de spanning tussen de waarden van het individu en die van de gemeenschap. Veel ouderen zijn opgegroeid met de sociale idealen van de jaren zestig en zeventig: solidariteit, rechtvaardigheid, een egalitaire samenleving. In onze tijd domineren individualistische idealen: geluk, liefde, zelfontplooiing. Aan de hand van filosofische ideeën houdt prof. Johan Goud drie discussieavonden over de verhouding tussen deze polen.

VANAF MAANDAG 25 JANUARI ('RECHTVAARDIGHEID EN LIEFDE: PAUL RICOEUR'), 20 UUR, € 5. REMONSTRANTSE KERK.

Kimmo Virtanen troost waar kerken sluiten

'Met #kopop heffen Hagenaars het hoofd weer op'

INTERVIEW Fotograaf Kimmo Virtanen uit Finland is zo zeer begaan met Haagse kerkgangers van wie de kerk is gesloten, dat hij zijn afstudeerproject aan de kunstacademie eraan heeft gewijd. Hij heeft iets te bieden.

HET IS EEN FENOMEEN DAT DE FINSE kunststudent Kimmo Virtanen nog niet kende voor hij naar Nederland kwam: kerkgebouwen die definitief de deuren sluiten. In Finland komt dat niet voor, vertelt hij. 'Toen ik hoorde dat er allerlei kerken dicht gaan, bleef dat echt haken.' Zo zeer zelfs dat hij nu er zijn eindexamenproject aan wijdt.

Vergezichten

'Ik ben van nature een diplomaat. Ik kijk graag hoe ik kan helpen als anderen een probleem hebben.' Virtanen probeerde zich voor te stellen wat het sluiten van een kerk met een kerkganger

doet, zeker in kleine dorpen. 'Opeens is die plek er niet meer, waar je altijd met anderen samen kwam. Er komt een einde aan een traditie, aan een ritme.'

'Dichte en nieuwe kerken, is er iets te combineren?'

Wat missen die mensen nog meer, vroeg hij zich af. 'Tijdens de kerkdiensten konden ze naar boven kijken, naar het plafond, waar soms mooie

Lees verder op pagina 2

Kimmo Virtanen toont het plafond in het Nutshuis.

Jan Eikelboom over 'zonde'

Designkinderen: "Graag blond en één meter tachtig"

INTERVIEW De mens is niet volmaakt, dingen gaan niet zoals wij willen, er is niet voor alles een oplossing. Dat constateert Jan Eikelboom. 'Het christelijke begrip zonde kan ons iets positiefs leren.'

WAT ALS HET LEVEN NIET AAN ONZE verwachtingen voldoet? Hoe weerbaar zijn wij in de omgang met het lijden? Zou het begrip zonde ons iets positiefs kunnen leren? Of zou een lesje Paulus dat kunnen? Deze vragen komen aan de orde in een gesprekskring onder leiding van emeritus predikant Jan Eikelboom. Eikelboom: 'De aanleiding voor deze gesprekskring zijn drie boeken die ik heb gelezen. *Lof der onvolmaaktheid* van Gerbert van Loenen, *Pleidooi tegen volmaaktheid* van Michael Sandel en *De fatale staat* van Paul Frissen. De laatste stelt dat we ons moeten verzoenen met het tragische, met datgene dat niet in onze verwachtingen past. Hij ageert sterk tegen de mentaliteit dat er voor alles een oplossing is. Er ligt een taboe op de onmacht. Dat triggert mij, omdat ik constateer dat er in de maatschappij schuldigen worden gezocht en aangewezen als er iets fout gaat.

Geen catastrofes

Ik ben dominee geworden in de jaren zeventig. Een periode waarin de kerk afstand nam van het zondebegrip dat als een soort doem over de mensen lag. Maar momenteel wordt er in de samenleving meer dan ooit geroepen om vergelding en wraak.

Dat heeft te maken met wat Frissen constateert: advertenties

JOHAN WASSENAAR
VOETBEDDEN-OP-MAAT EN SCHOENEN
Prins Hendrikstraat 132 2518 HX Den Haag 070 363 75 19
info@johanwassenaar.nl www.johanwassenaar.nl

Reinoud Schoemaker,
LETSELSCHADE ADVOCaat
Uw letsel mijn zorg
070 - 40 43 34 6
ADVOCaat@REINBOUDSCHOEMAKER.NL
WWW.REINBOUDSCHOEMAKER.NL

Hoe maakbaar is levensgeluk? Wat is vandaag 'zonde'? Vragen van Jan Eikelbooms gesprekskring.

dat de dingen niet gaan zoals wij willen. Neem de Franse president Hollande, die bij de opening van de klimaatconferentie zegt dat wij aan onze kinderen een wereld moeten nalaten zonder terreur en zonder catastrofes. Dat is een prachtig ideaal, maar waarschijnlijk bezijden de werkelijkheid.

Dit onderwerp is breed. Het doortrekt voor mijn gevoel de hele maatschappij. Er wordt momenteel veel gesproken over leren-op-maat. Als je alles vanaf je jeugd krijgt aangeboden op maat, hoe leer je dan omgaan met de weerstand van een werkelijkheid die anders is en niet op jouw maat? Het leven is per definitie niet op jouw maat geschreven.

Een onderwerp dat ook aan de orde komt, is het punt van de eugenetica. Sandel heeft het in zijn boek over de mogelijkheid om designkinderen te

'Schuld hoort bij de waardigheid van de mens'

bestellen. Er zijn inmiddels mogelijkheden om een blond kind te krijgen, dat langer dan één meter tachtig wordt. Hoe ver willen we daarmee gaan?

Jammer

De meest gewone betekenis van zonde is dat wij ons niet houden aan de bijbelse geboden en verboden, maar ikzelf zou het begrip zonde niet zo gauw op die manier typeren. Zonde is allereerst een relationeel begrip en duidt op een breuk in de relatie tussen God en mens en tussen mensen onderling. We kunnen ook aansluiten bij de alledaagse betekenis van zonde. 'Jammer', zeggen we als iets moois kapot is gegaan.

Behalve met onze beperkingen heeft zonde ook te maken met een bewuste keuze om iemand kwaad te doen en daar soms zelfs lol in te hebben. Dat is het raadsel van het kwaad. Kunnen we het woord erfzonde nog gebruiken? Het duidt de onontkoombaarheid van het kwaad aan en tegelij-

Lees verder op pagina 2

Fik Meijer over Jezus in ogen van tijdgenoten

Professor Fik Meijer, bekend van boeken over de klassieke Oudheid, heeft nu *Jezus en de vijfde evangelist* geschreven. Daarin beschrijft hij hoe de joodse geschiedschrijver Flavius Josephus en Romeinse tijdgenoten naar Jezus en andere messiasen en wonderdoeners keken. Jezus, zijn volgelingen en hun verhalen krijgen daarmee een nieuw perspectief. Na zijn lezing een gesprek met het publiek.

WOENSDAG 27 JANUARI, € 5, MARANATHAKERK.

Bas Plaisier over groei christendom in China

‘Met vertrouwde woorden lost de kerk Chinese problemen op’

INTERVIEW Nog zo'n dertig jaar geleden onderdrukte de Chinese overheid het christendom. Nu staat in China 's werelds grootste bijbedrukkerij. En worden er megakerken uit de grond gestampt. Bas Plaisier vertelt.

BAS PLAISIER UIT RIJSWIJK LEIDDE onlangs met zijn vrouw een studiereis van twintig predikanten naar China. Tussen 2010 en 2013 doceerde hij missiologie en oecumenische theologie aan een seminarie in Hong Kong. Daar ontdekte Plaisier – voorheen Haags predikant, redactielid van *Kerk in Den Haag* en scriba van de landelijke Hervormde en nadien Protestantse Kerk – het christendom in alle soorten en maten.

Hij vertelt: ‘China kampt met een grote sociale en ecologische crisis waar de overheid nauwelijks raad mee weet. Jonge werkers migreren uit het midden en westen voor lange tijd naar miljoenensteden in het oosten, “de fabriek van de wereld”. Ouderen en kinderen blijven achter. In 2002 zeiden Chinese kennissen mij nog: “Wat gaan jullie respectloos met ouderen om.

‘Ze associëren het christendom niet met spruitjeslucht’

Hoe kun je ze afdanken in bejaardenhuizen?” Inmiddels zijn die tehuizen in China niet weg te denken. Een (enig) kleinkind kan zijn grootouders niet verzorgen. Een nieuwe wet verplicht ouders om zich om het half jaar met hun kinderen te verenigen.

Wees gehoorzaam

In die crisis zijn geloofsgemeenschappen een interessante partner voor de overheid. Kerken bouwen bejaardencentra en gezondheidscentra. Ze zorgen ook voor kinderopvang. Ze steu-

In de McDonald's buigt een Chinese studente zich over haar bijbel en smartphone. Ondenkbaar in Nederland, meent Plaisier.

nen werklozen en zieken, zonder luide kritiek op het slechte sociale zekerheidsstelsel. Het christendom draagt een boodschap van bevrijding, zorg en gemeenschap uit en groeit. De alles controlerende communistische overheid werkt op veel plekken samen met de christenen. Het materialisme en individualisme van de jonge generaties hekelen de kerken wel.

Een oorzaak van het uitbreidende christendom is dat het dicht bij de taal en cultuur van de Chinezen zelf staat. Weinig

Chinezen associëren christendom met koloniale onderdrukking. De laatste (officiële) zendingen zijn in 1950 vertrokken. In de preken proef je de invloed van het confucianisme, een oud ethisch en filosofisch systeem dat het Chinese denken kenmerkt. Jezus' boodschap klinkt best vertrouwd en bekend: zorg voor je ouders, wees gehoorzaam aan je meerdere. Geloven heeft met “doen” te maken. Zeggen dat je christen bent is niet genoeg, wordt vaak benadrukt. Laat dat maar eens zien.’

Zo'n westerse analyse van oorzaken zegt de Chinezen zelf weinig, aldus Plaisier. ‘De christenen die ooit vervolgd werden, geloven dat Jezus hun gebeden verhoord heeft en verander-

lijke beknelling of spruitjeslucht. Christenen zijn vrij en modern. De gelovigen zijn zichtbaar aangeraakt door de liefde van God. Ze ervaren bevrijding en heling door Jezus. Het geloof verandert en helpt hen in het dagelijks leven.

Wie in Den Haag treurt over de leegloop van zijn kerk, moet eens bij Chinese christenen in de leer. Het enthousiasme van de gelovigen spat er vanaf. Ze zijn hoopvol en vertrouwen erop dat als ze bidden, God hen met goede ideeën helpt. Een gemeenschap van 150 gelovigen plant in China daarom gerust nieuwbouw voor een kerk met 1.500 tot 3.000 zitplaatsen. Dat werpt vaak echt vruchten af: de nieuwe kerk wordt een aantrekkelijk centrum van christelijke activiteit.’

Tekort aan bijbels

De geloofsgroei stelt het Chinese christendom voor grote uitdagingen, meent Plaisier. Staatskerken hebben soms iets elitairs. Van een op materialisme en zelfverrijking gericht ‘wel-

‘Het enthousiasme van de gelovigen spat er vanaf’

vaartsevangelie’ bespeurt hij echter niet veel. Wel problematisch is ‘het geweldig tekort’ aan gekwalificeerde theologen. ‘Het land tel maar drieëntwintig seminaries. Veel plaatselijke en districtskerken stichten eigen opleidingen. Maar zelfs dat is niet genoeg. Op die manier ontstaan er sektes, met leiders die geen theologische opleiding hebben. Buitenlandse kerken kunnen helpen met scholing. Maar westerse theologen worden nauwelijks toegelaten. Alleen Hong Kong is open.’

Ook is er nog steeds een tekort aan bijbels. ‘De grootste bijbedrukkerij ter wereld, die inmiddels meer dan 140 miljoen bijbels heeft gedrukt, mag voor de binnenlandse markt jaarlijks slechts vier miljoen boeken maken. De staatskerken hebben genoeg exemplaren, maar andere kerken hebben er veel meer nodig.’

ROBERT REIJNS

‘Thuis in Transvaal’ zoekt vrijwilligers

Met een nieuw project, ‘Thuis in Transvaal’, wil kerkenorganisatie Stek alleenstaande senioren, migrantenvrouwen en jonge (migranten)moeders uit hun isolement helpen. Lizebeth Melse: ‘Nogal wat jonge moeders spreken nauwelijks Nederlands. Ze komen weinig buitenshuis. Dat laatste geldt ook voor ouderen die hun baan kwijtraken en in de schuldsanering terechtkomen of hun partner verliezen. Beide groepen ervaren eenzaamheid en dreigen zichzelf te verwaarlozen. We komen hen op het spoor via buurthuis De Paardenberg, wijkagenten en de wijkverpleging, maatschappelijk werkers op scholen. We zoeken vrijwilligers die eens per week of twee weken met hen op stap willen, om te helpen een netwerk op te bouwen. Alle vrijwilligers worden getraind en persoonlijk begeleid.’

INFO BIJ LIZEBETH MELSE, TEL. 06 83 99 99 66 EN JEANNET BIERMAN, TEL. (070) 380 1667.

Kerk in Den Haag bij u in de bus?

Wilt u dat KDH iedere maand bij u wordt thuisbezorgd? Neem een postabonnement. 10 nummers voor € 19,50.

Opgave per e-mail: info@kerkindenhaag.nl
Of bel: 06 30 164 820

Designkinderen

Vervolg van pagina 1

kertijd dat je ondanks alles zelf verantwoordelijk blijft voor wat je doet en daarop aanspreekbaar bent. Schuld hoort bij de waardigheid van de mens. Het christelijke begrip zonde kan ons iets positiefs leren, maar niet op de manier zoals we dat vroeger gebruikten. Wel in de kritische zin om naar onszelf te kijken en ons niet bij voorbaat te verontschuldigen dat we er toch niets aan kunnen doen.

Lesje Paulus

Een van de hoofdthema's van Paulus is geloof en werken. Dat vertaal ik naar de gedachte dat de mens krijgt wat hij verdient, dat je jezelf waarmaakt door je daden. Daar staat het genadebegrip tegenover, waarbij de mens zich geac-

‘Het leven is nou eenmaal niet op je maat geschreven’

cepteerd weet en op basis daarvan pas gaat handelen. Je hoeft je dus niet te bewijzen om er te mogen zijn. Dit spanningsveld is in onze prestatiesamenleving buitengewoon actueel.’

JOLLY VAN DER VELDEN

GESPREKSKRING 4 DINSDAGEN VANAF 5 JANUARI, AANVANG 20 U. BOSBESKAPPEL. GEEN KOSTEN. OPGEVEN: J.C.EIKELBOOM@ZONNET.NL

#Kopop

Vervolg van pagina 1

afbeeldingen en sculpturen te zien zijn. Op kerkplafonds staan soms hele bijbelverhalen weergegeven. Die hielpen hen om met opgeheven hoofd door het leven te gaan. Ik bedacht een project om die mensen nieuwe vergezichten aan te bieden. Ook op een plafond. Daarmee wil ik zeggen: kijk omhoog, zit niet bij de pakken neer, er is iets nieuws voor in de plaats gekomen.’ Het project heeft als hashtag de woorden ‘kop op’ gekregen: #kopop.

Nieuw fresco

De fotograaf in opleiding vraagt iedereen die maar wil foto's in te sturen van 'iets wat boven je is'. 'Ik probeer het probleem ook met enige humor te benaderen. Richt de camera negentig graden omhoog, op de lucht, op het plafond van de supermarkt of van een

garage, op bomen – het maakt niet uit. Als het maar niet op een kerkplafond is. Wat blijft over om op uit te kijken, zodra een kerk gesloten is? Al die foto's laten zien welke verandering de kerk momenteel doormaakt. Zo ontstaat een nieuw verhaal.’

Virtanen zet de afbeeldingen in een carrousel, die begin februari op het witte, vlakke plafond van de Lutherse kerk wordt geprojecteerd, ‘een nieuw fresco’. ‘A church without a ceiling’, heet zijn project: een kerk zonder plafond. Hij is er nog over aan het nadenken hoe hij deze installatie precies zal vormgeven: met kussens op de grond, of wie weet met ligstoelen. Bezoekers moeten op een ontspannen manier de nieuwe vergezichten aan zich voorbij kunnen laten trekken.

Tijdens zijn ontdekkingsreis langs kerken die sluiten, bespeurde Virtanen dat er nog een andere kant aan het ver-

haal is. ‘Er komen in Den Haag ook kerken bij, vaak opgericht door mensen die niet uit Nederland komen. Die komen samen in anti-kraakpanden of op andere tijdelijke plekken. Is er niet iets te combineren?’ Hij verwijst naar

‘Richt de camera 90 graden omhoog en fotografeer’

het katholieke spirituele centrum De Zinnen, dat een thuis vond in de protestantse Christus Triumfatorkerk. ‘Zo ontstaan een nieuwe kans en een nieuwe balans.’

Ronde spiegel

Een evenement op 5 februari vormt de finissage van een tentoonstelling in het Nutshuis. Daar laat Virtanen met twee

medestudenten momenteel zijn eind-examenwerk zien. De expositie heet Megalomania. Het thema moest als startpunt ‘grootheidswaanzin’ hebben. Virtanen toont drie enorme foto's van kerkplafonds, gemaakt met behulp van een projector en een ronde spiegel.

Voor de installatie in februari heeft Kimmo Virtanen uw hulp nodig. Pak de camera en richt die omhoog. Stuur de foto's op via social media en gebruik daarbij de hashtags #nutshuis en #kopop. Of mail naar kopop@vanhavirta.fi.

Vrijdag 5 februari van 17 tot 21.30 uur is de installatie te zien in de Lutherse kerk. Er klinkt waarschijnlijk moderne orgelmuziek. De toegang is vrij. Informatie en plafondfoto's van Kimmo Virtanen zelf zijn te zien op de website www.vanhavirta.fi/church.

MARGOT C. BERENDS

Afscheid Jacob Korf na 38 jaar predikantschap

‘We moeten niet populariseren’

INTERVIEW Jacob Korf gaat met pensioen. Hij was in Den Haag bijna 23 jaar predikant. Hij kijkt terug op een prachtige tijd. ‘We hebben een mooie taal en die moeten we mooi houden.’

Jacob Korf blikt terug op de afgelopen bijna veertig jaar. ‘We zijn hyper-individualistisch geworden. Toch zeggen we in de kerk het woordje ‘wij’. We komen tot Christus als individu, maar het gaat ook om de gemeenschap die viert, leert, dient en ontmoet. Ik vind het wezenlijk dat je probeert er op zondag met z'n allen te zijn. Dat schept een band, een verantwoordelijkheid. Je viert, je legt je sores neer, je steekt God in de bloemen van je lof en je krijgt een mooi verhaal waar je in de loop van de week wat mee kunt.’

‘Op zondag moet je er met z'n allen proberen te zijn’

Hij onderkent dat dit minder mensen aanspreekt dan toen hij begon. ‘Het is met geloven en met de liturgie net als met een oud voorwerp; daar moet je soms op poetsen en de lagen er afblik-

ken. De aanslag van de eeuwen moet eraf. Maar de taal moet wel hetzelfde blijven; we moeten niet populariseren. We hebben een mooie taal en die moeten we mooi houden. Er wordt soms gezegd dat het in de kerk te veel voor ingewijden is. Maar als je tijdens je vakantie een boeddhistische tempel bezoekt, snap je er ook niks van. Leef je maar in.’

Korf is welgeteld 38 jaar predikant geweest. In 1993 werd hij predikant van de Duinzichtkerk en de Vredeskapel, sinds 2007 is hij verbonden aan de Loosduinse Abdijkerk, een van de drie locaties van de protestantse wijkgemeente Den Haag-Zuidwest. Voor hij naar Den Haag kwam, stond hij achtereenvolgens in het Groningse Grijskerk-Niezijl, in Maassluis en in Rotterdam-Ommoord.

Voor Korf hoeft in de kerk niet alles bij het oude te blijven, maar vernieuwing is geen doel op zich. ‘Je moet niet aan de buitenkant beginnen, door bijvoorbeeld dingen anders te gaan opzetten;

Jacob Korf: ‘Zet je oren open voor de wereld en stem je theologie daar op af’

je moet bij mensen beginnen. Luister naar hen, hoe ze kijken, voelen, denken, tasten, hoe deze samenleving in elkaar zit. Je hoeft alleen maar goed je oren open te zetten voor hun vragen, je moet goed luisteren naar de wereld en je theologie daarop afstemmen.’ Korf heeft een aanstekelijke, positieve

instelling, maar hij is niet zonder kritiek op de kerkelijke organisatie in Den Haag. ‘Den Haag is echt een ambtenarenstad. In Rotterdam schreven ze ook wel stukken, maar hier moet alles veel formeler en technischer. De stedelijke colleges hebben erg veel macht. Toch slik ik op een gegeven moment

mijn kritiek weg, omdat ik merk dat het geen zoden aan de dijk zet. Dan ga ik gewoon mijn eigen gang, samen met de mensen met wie ik werk.’ Korf kijkt nog niet uit naar zijn afscheid, al voelt hij wel dat hij eraan toe is het wat rustiger aan te doen. Wat hij het meest gaat missen, is om ergens bij te horen. ‘Het is goede mores dat je na je emeritaat een jaar lang je kop niet laat zien om je opvolger niet dwars te

‘Is de kerk teveel voor ingewijden? Leef je maar in’

zitten. Laatst op een zondag stond ik op de preekstoel. We zongen een lied, het orgel speelde prachtig, de zon kwam door de ramen, het thema was mooi. Toen dacht ik: dit maak ik binnenkort nooit meer op deze manier mee. Ik ga wel preken, maar dan heb ik niet die band die ik hier heb. Het is net als wanneer je in de rouw komt; dat moet je eerst maar accepteren zoals het is en pas daarna kan er iets nieuws komen. Ik ben blij dat ik het tot na mijn vijftenzestigste heb mogen doen. Zonder problemen en narigheid, alleen maar met vreugde.’

IRNA VAN DER WEKKE

AFSCHEIDSDIENST: ZONDAG 17 JANUARI, 14:30 UUR. ABDIJKERK.

REPORTAGE Kerkmuizen veroveren Den Haag en de kinderen lopen met ze weg. De pluchen beestjes zijn al opgedoken in de Duinzicht- en Abdijkerk, maar de muizen zullen 't daar niet bij laten. De twee muizenkerken hebben al een verbond met elkaar gesloten.

Als je het kerkgebouw binnenkomt, valt een grappig boekje op de leestafel in de hal direct op. ‘Hoi, welkom in de Duinzichtkerk. Kun je ons allemaal vinden? Groetjes van de kerkmuizen!’ Muizenvoetjes leiden je door de bladzijden met afbeeldingen van de domineemuis,

Een domineemuis, kaarsenmuis, bijbelmuis, doopmuis en engelmuis

kaarsenmuis, kosteresmuis, bijbelmuis, doopmuis, engelmuis en nog veel meer muizen. De beestjes zitten verstopt in de kerkzaal en andere ruimtes. Als kinderen er eentje gevonden hebben, kunnen ze dat aankruisen in het boekje. Of een vraag beantwoorden als: ‘Denk je dat engelen bestaan?’ of: ‘Hoeveel liederen staan er in het liedboek?’.

Boerenmuis

‘Plaag’ in Duinzichtkerk en Abdijkerk

Groetjes van de kerkmuizen

Dierenvrienden heten de kerkgangers welkom.

Het idee voor de Muizenkerk komt van Tineke van Bommel-Reehoorn en haar dochter Jildau (14). Zij ontdekten de beestjes en het boekje met speurtocht in een kerk in het Zweedse Skållerud. Terug in Nederland kochten ze dezelfde soort pluchen muizen bij de Ikea. In een paar middagen waren ze aangekleed en voorzien van allerlei attributen. Anne-Helene Borgts-Kooijmans en Monique de Kruijff maakten het boekje en sindsdien hebben de

muizen de harten van iedereen veroverd.

Tineke van Bommel: ‘Het is een zicht-

Een gastpredikant nam speciaal een zakje kaas mee

baar welkom voor kinderen. Wij willen dat de kinderen zich hier thuis

Liedmuis

voelen. Dat de kerk iets vertrouwds voor hen wordt. Daarom vertellen de muizen in speelse vorm over de Bijbel en over geloven. Het straalt iets uit.’ Jildau zegt te hopen dat meer kinderen erdoor op zondag naar de kerk zullen komen. En niet thuis blijven zitten.

Maar de muis is er ook voor volwassenen. Dominees spelen met hun preek in op de aanwezigheid van de beestjes. Predikante Corrie van Duinen voert gesprekjes met kinderen over bijbelverhalen aan de hand van kerkmuizen. Een gastpredikant bracht een zakje kaas mee, een ander verstopte een boerenmuis in een dienst met als thema oogsten. In het kerstspel dat door de kinderkerkleiding is geschreven, spelen de muizen mee.

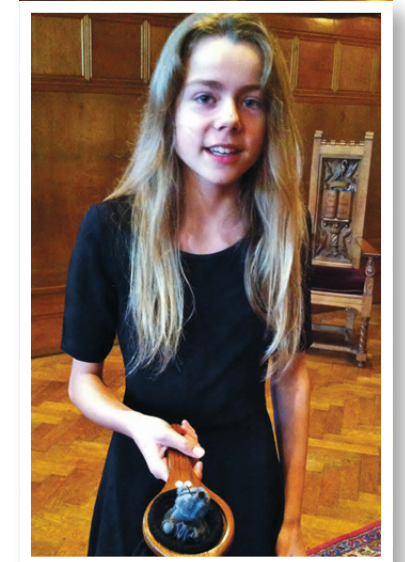
Gouden enveloppe

Het succes van de knagertjes kon niet onopgemerkt blijven. Dominee Jacob

Korf van de Abdijkerk in Loosduinen heeft onlangs de tweede Muizenkerk gesticht. Hij nodigde met een brief in gouden enveloppe de kinderen van de Duinzichtkerk uit voor een heuse conferentie. Beide kerken hebben een ‘verbond’ gesloten en daar moet over gepraat worden. ‘Laten we uitzien naar een prachtige dag in het komende voorjaar. Een hartelijke muizen-groet. Getekend de pennemuis, Loosduinen.’

De kerkrentmeestermuis is al druk bezig om fondsen te werven.

HANS HEMMES

Jildau met de collectiemuis.

‘Stadswerkplaats’ in Loosduinen

Sociaal werker Sabina Wensink (stichting Voor Welzijn) en diaconaal

opbouwwerker Kees Buist (kerkenorganisatie Stek) vroegen aan klanten van De Voedselbank welke interesses en talenten ze hebben, en hoe ze die zouden willen ontwikkelen. Zo ontstond, in een leeg schoolgebouwtje in Bohemen/Kijkduin (Narcislaan 4), de ‘Stadswerkplaats’. Het is een plek bedoeld voor ontmoeting en het ontwikkelen van talenten. Er worden nu meubels gemaakt en gerepareerd, fietsen krijgen er een nieuw leven en de koffie staat klaar. De Stadswerkplaats zoekt vrijwilligers en sponsors die hun materialen en machines (tegen betaling) in de werkplaats kwijt willen.

INFO: SABINE WENSKING, S.WENSKING@VOORWELZIJN.NL EN KEES BUIST, KBUIST@STEDENHAAG.NL

‘Torens van Babel’ in het Stadsklooster

Een groep taalliefhebbers met verschillende religieuze en nationale achtergronden, buigt zich iedere maand over een wijsheidstekst: een fragment uit een geloofsboek, zinnige roman, dichtbundel, pamflet, wettekst, noem maar op. Een van de deelnemers onderzoekt en

deelt inhoudelijke en taalkundige wetenswaardigheden van de tekst in zijn originele taal. Er ontstaat een geanimeerd gesprek. Daarna mogen de deelnemers iets kunstzinnigs uitdragen dat met de tekst van die avond te maken heeft, zoals een gedicht, lied, verhaal of beeld. Nieuwsgierigen kunnen ook deze maand de sfeer proeven bij ‘Torens van Babel’.

Info: Martin Koster, m.koster@kpnplanet.nl.

DONDERDAG 4 JANUARI, 20-22 UUR. STADSKLOOSTER, WESTEINDE 101A.

Actualiteit Tobias en de engel

Een verhaal uit het Oude Testament gaat over de reis van een zoon die leert, door tegenslagen in het leven een plaats te geven, het leven te kennen. Theoloog John Batist vertelt waarom het leven van deze Tobias zo inspirerend kan zijn en wat engelen daarin kunnen betekenen.

DINSDAG 5 JANUARI, 19:30 UUR, € 6. DE ZINNEN, CHRISTUS TRIUMFATORKERK.

Evangelie klinkt vooral in de concertzaal

De stad ontdekt Pasen steeds vroeger

ACHTERGROND Uitvoeringen van beroemde Passionen beginnen tegenwoordig al in januari. Waarom zou de kerk dan achterblijven? In veel Haagse kerken worden boeiende personen rond Jezus' lijdensverhaal daarom al vanaf deze maand systematisch aan de orde gesteld.

DIT STUKJE LEEST U MISSCHIEN nog voor Kerst, het is wat vroeg om nu al over januari te beginnen. Het gaat over het hanteren van het rooster waarmee we in de kerken op zondag de Bijbel lezen. Dat is gemarkeerd door de hoogfeesten van de kerk: Kerst, Pasen en Pinksteren. Vooraf aan Kerst gaan vier zondagen Advent. Veertig dagen lopen vooruit naar Pasen. En de term Pinksteren is de vertaling van 'de vijftigste dag'. Zo hebben kerken door het jaar heen een leesrooster, het 'oecumenisch rooster van de Raad van Kerken'. Dat is een groot goed. Als kerken zijn we daarmee in geloven naar elkaar toegroeid. Structureel lukt er in de oecumene verder bar weinig qua eenheid,

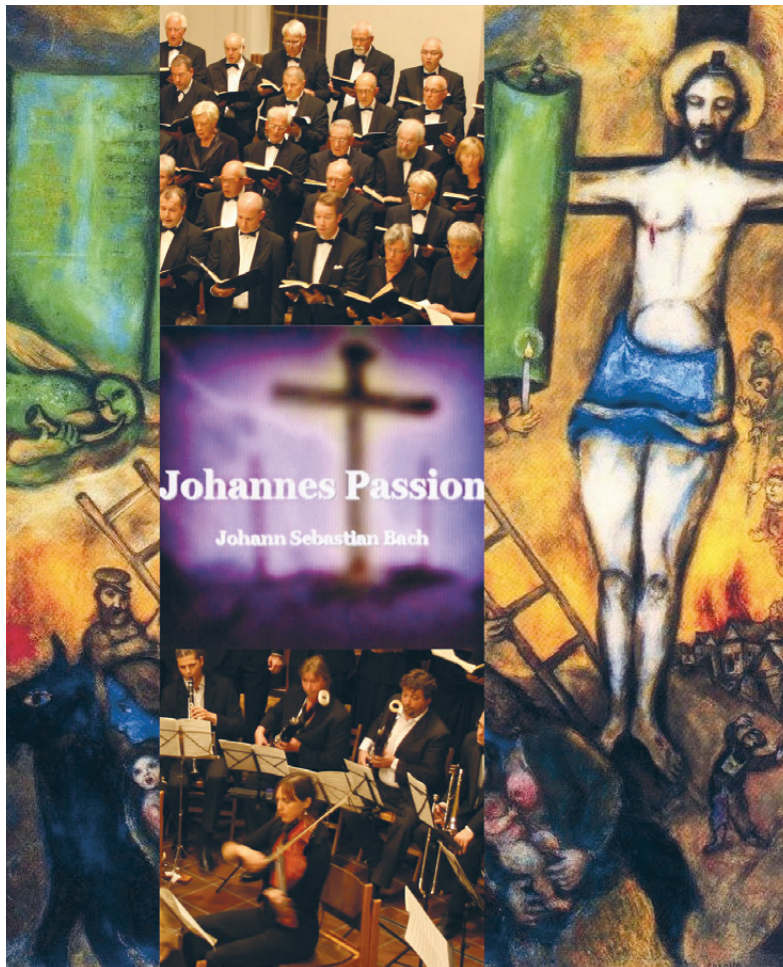
Kerk moet signaal uit cultuur oppakken

maar dat is een ander verhaal. Het rooster is het resultaat van een lang bevochten compromis, en het loopt nu bijna veertig jaar. In veel kerken koppelt men het elke zondag bovendien aan een kinderdienst, waarvoor apart materiaal beschikbaar is. Opmerkelijk is wel, dat de Advent consequent toewerkt naar Kerst: aankondiging en geboorte zijn de vaste gegevens. Dit in tegenstelling tot de tijd voor Pasen. Daar komen in dat rooster

steeds thema's aan de orde die wel met Jezus' brede prediking te maken hebben, maar niet direct met zijn overlevering, zijn proces, kruisiging en opstanding. Feitelijk hebben we maar één week om die thematiek aan de orde te stellen. Het is de laatste week, vanaf Palmzondag tot Pasen, de week met Witte Donderdag, Goede Vrijdag en Stille Zaterdag.

Niet meer nodig

Er is iets aan de hand in onze cultuur. In cultureel opzicht is in deze stad allang vóór Pasen de aandacht gericht op het lijden en opstaan van Jezus Christus. Een jaar geleden begon al in januari een serie van zeker twintig uitvoeringen van Passionen: de Matthäus, de Johannes en ook de Lucas. Ook Requiems en het Stabat Mater trekken allemaal volle zalen in grote kerkgebouwen...alles afgeladen. In de cultuur wordt het evangelie gezocht en gevonden in een stad waar kerken niet meer nodig zijn, afgebroken, afgedaan. Dat signaal zou de kerk moeten horen, en helder maken hoe dicht bij het Koninkrijk zoekers zich mogen weten. Maar wij predikanten doen alsof we dat niet oppakken. Wij houden op zondag vast aan een rooster met zingen die zeggen: met dat paasthema moet je nog even wachten, kom maar terug op Goede Vrijdag.

Vorig jaar begon al in januari een serie uitvoeringen van Passionen.

In deze stad functioneert een 'exegetische club'. Elke dinsdag, al 34 jaar lang, zitten daar predikanten en andere hobbyisten samen de bijbeltekst te lezen, om vanuit de grondtalen lijnen te trekken naar een preek voor komende zondag. Dit stukje wil melden dat wij in de komende tien zondagen vóór Pasen, vanaf zondag 24 januari (dat is vanaf de voorvasten), de hoofdstukken 22 en 23 van het Lucasevangelie gaan lezen. Daartoe knippen we die hoofdstukken in kleine stukjes, die elk op zich prachtig materiaal zijn om in deze tijd onszelf een plek te geven in dat verhaal van Jezus.

Kudde zwijnen

Opvallend is daarbij namelijk dat die geschiedenis steeds over personen gaat. Over Petrus, over de vrouwen die 'van verre' staan, Judas, Pilatus, Herodes, Simon van Cyrene enzovoort. Die heeft het leesrooster van de Raad van Kerken een beetje vergeten. Dat geeft ons in de lijdenstijd enkel de persoon te kennen van de bezetene, wiens legioen van boze geesten in een kudde zwijnen vaart. Ook mooi, maar niet zo dichtbij voor velen. Dit bijzondere project stopt na de Paas. Dan gaan we weer gewoon in het hok van het leesrooster. We hebben het een keer eerder gedaan toen we het verhaal van Matteus in stukjes knipten. Wie van ons, tenslotte, met deze Lucasfragmenten de kansel opgaat, zal dat in uw wijkblad laten weten.

JAAP VAN DEN BERG

Verrassende aanvulling op Liedboek 2013

Haagse pareltjes in nieuwe zangbundel

INTERVIEW Een stel creatieve Hagenaars heeft bijgedragen aan de nieuwe zangbundel 'Zangen van zoeken en zien'. Het zijn de cantor-organisten Fokke de Vries en Marieke Stoel, en predikant Arne Jonges.

WAT HEBBEN JULIE NOG voor pareltjes op de plank liggen? Deze vraag stelde de Groningse kerkmusicus Chris van Bruggen aan een groot aantal kerkkoördinatoren, kerkmusici en cantor-organisten. Er zijn er nogal wat die zelf nieuwe liederen maken. Ze componeren een melodie op een bestaand gedicht of werken nauw

Arne Jonges

Marieke Stoel

Fokke de Vries

Veel mooie liederen lagen 'op de plank'

samen met iemand die een nieuwe tekst schrijft. De gemeente studeert het lied in met een cantonij of kerkkoor. Het belandt dan op het repertoire van die ene kerk, en 'op de plank' van de makers. Jammer dat al dat moois geen verdere bekendheid krijgt, vond Van Bruggen. Dankzij het Verbeekfonds was er geld om een selectie van zulke pareltjes te bundelen. Het boek *Zangen van zoeken*

en zien (2015) ligt er inmiddels. Er staan ook Haagse bijdragen in, namelijk van Marieke Stoel en Arne Jonges (de cantor-organist en de vorige predikant van de Houtrustkerk), en van Fokke de Vries, cantor-organist van de Lukaskerk.

Zoekende kerken

In het officiële protestantse liedboek dat in 2013 uitkwam, staan weinig echt nieuwe liederen, vertelt Marieke Stoel. De makers hebben zich aan de veilige kant gehouden, omdat het boek voor allerlei gezindten bedoeld is. Fokke de Vries beaamt dat: 'In dat liedboek is geen ruimte voor nieuwe

theologie. Ook recente liederen van Huub Oosterhuis – van de laatste tien, vijftien jaar – zijn er niet in terechtgekomen. Die staan nu wel in *Zangen van zoeken en zien*.'

Stoel: 'Deze bundel is oecumenisch en representatief voor actief Nederland, voor wat ik noem "zoekende kerken", gemeenten die zoeken naar iets wat aansluit bij hun belevingswereld en die vooruit willen. Veel liederen uit het liedboek van 2013 zingen we al twintig, dertig jaar. De tijd van nu vraagt om andere liederen.' Maar de nieuwe bundel is niet experimenteel, haast ze zich te zeggen. De liederen hebben zich al in de praktijk

bewezen.

Arne Jonges vertelt: 'Veel bestaande teksten vond ik zo "van en naar boven". Ze gebruiken beeldspraak die nog past in de oude en wat mij betreft verouderde metafysica. Ik probeer op aarde te blijven. Gelegenheden als doop, bevestiging van ambtsdragers, de herdenking van de overledenen zijn momenten die spaarzaam zijn beoogd in de diverse liedboeken. Daar heb ik dan ook voor geschreven. Sommige teksten zijn gelukt, andere lijden toch aan een zekere geforceerdheid. Net als nogal wat liederen in allerlei liedboeken. Vaak lukt een eerste couplet wel, maar dan het vervolg... Ik

heb grote bewondering voor dichters als Oosterhuis, Sytze de Vries en Marjke de Bruijne. Mijzelf wil ik geen dichter noemen, ik maak versjes.' Fokke de Vries maakte veel melodieën samen met tekstschrijver Hein Stufkens. 'Korte en heldere liederen. Fijn dat een ruime selectie uit ons werk in de nieuwe bundel is terechtgekomen. Ook vind je er melodieën op teksten van onder meer Barnard, Schulte

'In het Liedboek is geen ruimte voor nieuwe theologie'

Nordholt en Maria de Groot.' *Zangen van zoeken en zien* is bedoeld voor predikanten, musici, liturgiecommissies. Die kunnen er naar hartenlust uit kopiëren. De Vries is enthousiast: 'Je kunt het gemakkelijk openleggen op het kopieerapparaat, het papier drukt niet door, het ligt lekker in de hand. Behalve de gebruikelijke registers heeft het een register op emoties en andere specifieke woorden, zoals eenzaamheid, bidden, verantwoordelijkheid, stilte, troost. Echt een eye-opener!'

MARGOT C. BERENDS

DE HAAGSE PRESENTATIE IS OP 7 FEBRUARI, IN EN NA DE KERKDIENT IN DE LUKASKERK, M.M.V. DE ZANGGROEP LUKAS/EKKLESIA. DE BUNDEL IS DAN MET KORTING TE KOOP.

MOET JE LEZEN

Op de Pelgrimsweg van het geloof

ROB KURVERS, DIE IN 2007 ZIJN VEERTIGJARIGE priesterjubileum vierde als pastoor in Wasse-naar en Den Haag, heeft zijn overwegingen in boekvorm uitgegeven. De bundel heet *Op de pelgrimsweg van het geloof*, met als ondertitel *Preken voor het jaar C*. Het is de eerste bundel in een serie van drie. De letter slaat op de keuze van

Schriftlezingen, zoals deze sinds het Tweede Vaticaans Concilie in de rooms-katholieke zondagsliturgie gebruikelijk zijn. In het A-jaar wordt vooral uitgegaan van het Evangelie volgens Matteüs, in het B-jaar dat volgens Marcus en in het C-jaar het Evangelie volgens Lukas. Geworteld in de ervaringen van mensen van

het begin van deze eeuw, luistert en leert Kurvers de richting die mensen kunnen gaan. Niet de weg van cynisme, maar van hoop. Niet die van vergankelijke genietingen, maar van blijvend geluk. Niet de weg van de angst, maar van vertrouwen. Zijn taal is eenvoudig, waardoor de meditaties in alledaagse situaties tot leven kunnen komen. De woorden kunnen troost bieden, bewondering wekken, het binnenste

wat oppoetsen. Kurvers laat de lezer proeven van schone en goede woorden met eeuwigheidswaarde.

ROBERT REIJNS

ISBN 978-90-8972-112-9. ONDER ANDERE VERKRIJGBAAR BIJ BOEKHANDEL COUVÉE-BE-NOORDENHAEGHE (VAN HOYTEMASRAAT 66).

Expositie over achttien bijzondere Haagse joden

‘Er is erfgoed, maar er zijn ook erfgenamen’

REPORTAGE Het Centrum voor Haagse Jiddisjkeit in het Bezuidenhout is een belangrijk aanlooppunt voor joods Den Haag. Nu is er de tentoonstelling ‘Achtien Haagse joden door de eeuwen heen’ te zien. Rabbijn Shmuel Katzman vertelt.

INGESPANNEN DRAAIT ELROI (8) aan de olijpers, die in het Centrum voor Haagse Jiddisjkeit (Chaj) op tafel staat. Met een handvol andere kinderen helpt hij rabbijn Shmuel Katzman (48) met het persen van olijfolie, een belangrijk element bij het lichtjesfeest Chanoeka. De overlevering wil dat er bij de herinwijding van de tempel van Jeruzalem in 164 v. Chr. nog maar één kruikje met olie was om de *chanoekia's* (de bekende negenarmige kandelaars)

Shirel (9): ‘We moeten ons dat wonder herinneren’

mee aan te steken. Wonder boven wonder lukte het om acht dagen lang uit het kruikje te putten. Zoals Shirel (9) zegt: ‘We moeten ons dat wonder herinneren, dat God ons daarmee geholpen had.’ Sindsdien herdenken de joden deze gebeurtenis met zang, dans en lekker eten.

Kosjer

Zo ook in het Chaj aan de Bezuidenhoutse Cornelis Houtmanstraat, het enige joods-culturele centrum in de regio. Kinderen hebben chanoekia's nagemaakt in klei en krioelen door de ruimte, die voorheen in gebruik was bij de gereformeerde kerk Eben Ha-ezer. In 2002 kocht de Nederlands Israëlietische Gemeente 's Gravenhage (NIG) het pand. Het werd bij de aanpalende synagoge betrokken, die

Ter ere van het Chanoeka-feest maken kinderen olijfolie in het Centrum voor Haagse Jiddisjkeit.

sinds de jaren tachtig in gebruik is. In het Chaj viert niet alleen leden van de NIG en andere joden hun feesten en samenkomsten, maar bezoeken ook enkele tientallen kinderen het kinderdagverblijf en volgen ze er lessen. Daarnaast is dit de enige plaats in Den Haag waar je terecht kunt voor kosjere levensmiddelen. Er is ook een bibliotheek met allerhande informatie over het jodendom. Op termijn is

iedereen welkom in het nog te ontwikkelen bezoekerscentrum, dat met voorwerpen en interactieve panelen de geschiedenis van joods Den Haag gaat reconstrueren.

Dadels en kastanjes

‘De gemiddelde Hagenaar kijkt er verbaasd van op dat er een joodse gemeenschap in Den Haag is’, zegt rabbijn Katzman peinzend. ‘Men denkt

dat die er alleen in Amsterdam is.’ En dat terwijl de joodse gemeenschap volgens Katzman een voorname rol in de ontwikkeling van Den Haag heeft

een beroemde schaakspeler die in de achttiende eeuw zijn gelijke niet kende en het schaakspel in Nederland introduceerde. Maar ook Matje Huisman-van Leeuwen krijgt een plaats. Deze marktvrouw verkocht tot haar tachtigste dadels en gepofte kastanjes in de joodse buurt, die tot de Tweede Wereldoorlog een centrum van Haagse bedrijvigheid was.

‘Velen denken dat joden alleen in Amsterdam wonen’

‘Je kunt niet het joodse verhaal vertellen zonder de oorlog te noemen’, meent Katzman. ‘Maar het joodse verhaal moet niet alleen de oorlog zijn. Het begint in Den Haag driehonderd jaar eerder en als je het breder trekt drieduizend jaar geleden.’

In de buurt

In het Chaj verzamelt Alex Gaft (40) zijn kinderen na de chanoekaviering. ‘Zelfs als je niet zo religieus bent, is dit een goede plek om joden te ontmoeten en je onderdeel van de cultuur te voelen’, verklaart de Israëlietische jood, die sinds een jaar in de buurt woont en bij een internationaal telebedrijf werkt. Als het Chaj er niet was, zou hij naar Amstelveen moeten, meldt Gaft. Daar is het enige andere joodse ontmoetingscentrum dat nog een beetje in de buurt ligt. Dat is ook waarom de moeder van ‘olijfperser’ Elroi met haar drie kinderen uit Katwijk is overgekomen. In de woorden van de rabbijn: ‘Er is erfgoed, maar er zijn ook erfgenamen.’

MATTHIJS TERMEER

Aus Greidanus over kerk en theater

Hoe heeft de kerk het theater beïnvloed? Van oudsher staat in toneelstukken de zoektocht van de mens centraal naar z'n beweegredenen om het goede of kwade te doen. Zoals in de Bijbel de betekenis van het menselijk leven wordt uiteengezet, zo vormen ook veel toneelstukken een spiegel van ons bestaan. Het leven als schouwtonel, een maskerade, waarbij de mens een spiegel wordt voorgehouden, wat leidt tot ontmaskering. Aus Greidanus sr. houdt met verscheidene teksten uit (zijn) toneelstukken een serie van vier avonden over dit onderwerp. Kloosterkerkpredikanten Margreet Klokke en Rienk Lanooy bedden de thema's theologisch in. Deze maand: Zeus, Prometheus en Herakles; ‘de mens als God’.

DINSDAG 19 JANUARI, 20:15 UUR, € 5. KLOOSTERKERK.

Serie over ‘verbonden’

De Bijbel staat vol verhalen over het aangaan en breken van goddelijke verbonden, ‘omgangsregelingen’ tussen God en de mensheid. Het sluiten of breken daarvan gaat in elk verhaal gepaard met verwijten, uitingen van berouw, nieuwe beloften en verwachtingen. Hoe kunnen we weten of die verbonden geen menselijke bedenksels zijn? Waarom waren ze zo belangrijk? Ds. Reinhold Philipp geeft een vijfdelige lezingserie over verbonden door de eeuwen heen.

MAANDAG 18 JANUARI, 14:30-16 UUR: ‘VERBOND MET ADAM EN NOACH’. REMONSTRANTSE KERK.

Pater Thomas geeft les in ‘Aristoteles’

Wat kan de Griekse filosoof Aristoteles ons met zijn *Ethica* leren over de onderliggende drijfveren van ons doen en laten? Pater Thomas (Broeders van Sint Jan) gaat hier met een serie lezingen op in. Dinsdag 12, 19, 26 januari; 19:30-21:30 uur.

In hetzelfde boek geeft de filosoof tips voor het werken aan een gelukkig liefdesleven; het onderwerp van een retraite onder leiding van pater Thomas. Vrijdag 22 t/m 24 januari, vanaf 18:30 uur, € 95 (met overnachten en eten).

OUDE MOLSTRAAT 35. AANMELDEN (VEREIST): WILLIBRORDUSHUIS.NL

IN - D R U K

EEN ONDERZOEK VAN HET ‘NETWERK Notarissen’ bracht aan het licht dat zestien procent van de ouders geen contact meer heeft met een of meer kinderen. Ik schrok daar van, al wist ik ook wel dat lang niet alle ouderen wekelijks gezellig bijkletsen met hun nakroost. Zonder het echt te beseffen was ik jarenlang zo'n kind. Dan moeten we even terug naar een gesprek tijdens de maaltijd met Jaap Mees, die bezoekwerk onder randkerkelijken deed in mijn Amsterdamse wijk. Op een woonboot trof hij een vereenzaamde, oude man die hem toevertrouwde dat hij zijn enige zoon al tientallen jaren niet meer gesproken had. Het was een groot verdriet waar hij dagelijks mee opstond. Jaap vertelde dat hij in het Amsterdamse telefoonboek iedereen opzocht met die achternaam – zo'n 25 stuks – en hen één voor

DIE MENS BEN IK

één belde. ‘Hebt u een vader waar u het contact mee bent kwijt geraakt?’ En – wonderen zijn de wereld niet uit – bij nummer zoveel was het raak. Dit contact resulteerde in een ontmoeting en het opruimen van oud zeer. Wat een prachtig verhaal, kan zo onder de kerstboom.

Maar ineens realiseerde ik mij dat ik ook z'n zoon was. Ik was vijf toen mijn ouders met veel lawaai uit elkaar gingen. Mijn verwonde moeder verbood mijn vader ieder contact met zijn kinderen. Dat vader niet deugde mengde ze door de Brinta en de gesprekken. ‘Als je je vader op je bruiloft uitnodigt, kom ik niet’. Zelfs als volwassene blijf je dan in een kinderlijke solidariteit steken en kies je voor moeder. ‘Ik ben zo'n zoon’, zei ik tegen Jaap. Bijna veertig jaar oud en nooit enige poging

gedaan vaders kant van het verhaal te horen. Het blijkt niet eens moeilijk zijn adres te vinden en ik schrijf een brief waarin ik vraag of hij genegen is mij te ontmoeten. Maar ik heb te lang gewacht. Zijn weduwe vertelt dat hij enkele jaren tevoren is overleden. ‘Mijn kinderen hoeven niet gewaarschuwd’, had hij op zijn ziekbed gezegd. ‘Ze hebben nooit naar mij gevraagd.’ Over blinde vlekken gesproken. Tien jaar was ik predikant toen dit voorviel. Je leest in en preekt uit een boek dat over vergeving en een nieuw begin gaat. Onder de kerstboom lees je voor over verloren zonen die thuis komen. En enkele kilometers verderop ligt een zieke man die wacht op een teken van leven. Door mijn werk weet ik heus wel hoeveel pijn en vijandschap

een echtscheiding kan meebrengen. Maar inmiddels weet ik ook wat een levenslange pijn het gevolg is als de kinderen tot pionnen worden in het

zwart-wit van gestorven liefde.

Zestien procent van de ouders ziet een of meer kinderen niet meer. Eigen schuld, botsing van karakters, gekwettheid, het zal allemaal waar zijn. Maar de notarissen bepalen ons erbij dat wie met z'n ouders of kinderen afreken, de deur van de eenzaamheid open zet. Ik heb mijn vader geen kans gegeven trots op mij te zijn en liet hem wachten. Onbereikbaar zijn voor elkaar, het is zijn pijn die ik nu begrijp.

ROB VAN ESSEN

advertenties

Firma A. H. Kerkhof & Zn
Uitvaartzorg sinds 1892

Dienstverlening op maat door uitvoering van:
• levensbeschouwings- en geloofsgebruiken en individuele wensen

Uitvaartcentra
• **Sorghvliet** Groot Hertoginnelaan 1
• **Waldeck** Oude Haagweg 28
• **Noordorp** Veenweg 14 of uitvaartcentrum naar uw keuze

Thuisopbaring volgens uw wensen met de juiste zorg en middelen

Groot Hertoginnelaan 227
2517 ET 's-Gravenhage
firma@kerkhof-uitvaartzorg.nl **070 345 16 76**
www.kerkhof-uitvaartzorg.nl

Zorgvuldige aandacht en professionaliteit, al vier generaties een familietraditie

Engelen & Spoor
UITVAARTVERZORGING

Gericht naar uw persoonlijke wensen

Verzorgen en hulp bij verzekeringen en deposito's

Diverse uitvaartcentra beschikbaar, o.a. 'Sorghvliet', Groot Hertoginnelaan, 's-Gravenhage

Kantoor
Jan van Nassastraat 110, 's-Gravenhage
Tel. (070) 350 7000 (dag en nacht)

info@engelenenspoor.nl www.engelenenspoor.nl

Van Der Helm
uitvaartzorg

persoonlijke begeleiding bij uitvaarten... van mens tot mens...

070 - 335 03 97 - www.vdhuz.nl

Kerken met vaste gegevens voor elke zondag

Anglican Church Arij van der Spuiweg 1 Elke zondag: 8u30 & 11h Holy Communion, 9h30 Family Gateway service. 17u Wellspring service Maar op de 4e zondag: 9h30 idem met Holy Communion, 11h30 Morning Prayer, Anointing & Prayer for Healing, 17h Choral Evensong	Oud-Katholieke Kerk Juffrouw Idastraat 7. Elke zo 10u eucharistie. 10/1 16u gezongen vespers. Elke wo 12u30 viering zolderkapel. - niet op 27 jan.
Evangeliegemeente Morgenstond Exoduskerk Beresteinlaan 263 zo 10 samenkomst	Legers des Heils Am-bachtsgaarde 198 10u30 samenkomst met muziekcorps en zangbrigade olv Majoor Elsje Klarenbeek mmv muziekcorps en zangbrigade
Genootschap der Vrienden - Quakers Stadhouderslaan 8, zo 10u30 stille samenkomst	Zevende Dags Adventisten Robijnhorst 197 - op zaterdag! 10u Bijbelstudie 11u dienst
	Het Apostolisch Genootschap , Loevestein 170 zo 9u30 samenkomst
	American Protestant Church Esther de Boer van Rijcklaan 1 9:45 am contemporary service 11:15 am traditional service

Rooms-katholieke kerken, Nederlandstalige weekendvieringen, zie verder www.rkparochiedevierevangelisten.nl en www.rkdenhaag.nl

Centrum , Parkstr 65a, H. Jacobus Maior zo 9u NL, 10u15 Lat., 12u15 NL, 16u vespers	Schilderswijk , Hoefkade 623, H. Martha, za 19u, zo 9u45	Haagse Hout , Wassenaarseweg 53, St. Paschalis Baylon, zo 11u
Bezuidenhout , Bezuidenhoutseweg 153, OLV van Goede Raad, za 17u30	Marlot , Bloklandenplein 15, Onbevlekt Hart van Maria, zo 9u30	Zeeheldenbuurt , Elandstraat 194, OLV Onbevlekt Ontvangen, zo 11u
Rijswijk , Sir Winston Churchilllaan 372, H. Benedictus & Bernadette, za 19u, zo 9u30	Regentessekwartier , Beeklaan 188, H. Agnes, za 20u NL, zo 09u30 NL, 12u Sp	Valkenbos , Kamperfoeliestraat 279, Kerk Titus Brandsma zo 10u30, vr 10u
Loosduinen , Loosd. Hoofdstr 4, Kerk Maria van Eik & Duinen zo 10u, za 13u	Waldeck/Kijkduin , Aaltje Noordewierstr 4, H. Pastoor van Ars, zo 10u30	Leyenburg , Leyweg 930, Emmaüskerk, zo 10u, za 13u
Scheveningen , Scheveningsew.233, H. Antonius Abt, za 17u., zo 10u30	Rijswijk , v Vredenburgweg 69, H. Bonifatius, za 19u, zo 11u	
Deutsch Badhuisweg 35a Sonntags 10.30	English Bezuidenhoutseweg 157, Sunday 10,00, 17.30	Français Stoepleaan 4 Wassenaar Dim 17.00

Taizédiensten

Buurt- en kerkhuis Bethel Thomas Schwenckestraat 30, elke maandag 19.30u Taizéavondbed	Zorgvlietkerk Prins Mauritslaan 10, elke vrijdag 20u Taizéavondbed	Elandstraatkerk elke 1e zaterdag vd maand 19.30u Taizéviering	Koningkerk Voorburg elke 2e zaterdag vd maand 19u30 Taizéviering
---	---	--	---

Doordeweekse diensten:
■ Aandachtscentrum Schoolstraat 18 di t/m vr 13 u stilteviering
■ Kloosterkerk elke wo 19.45 u vesperviering
■ Evangelisch Lutherse Kerk elke wo 12.45-13 u middaggebed

Stads wijken	Kerkgebouwen	Tijd	1 jan.	3 januari	10 januari	17 januari	24 januari	31 januari
Centrum Schilderswijk	Lukaskerk Om en Bij 2	10.15	X	naar Lutherse kerk, afscheid ds van der Meij	ds Trinette Verhoeven	kringviering ds Trinette Verhoeven	ds Christiaan Donner	ds Willem Jansen
Benoordenhout Archipel	Duinzichtkerk van Hogenhoucklaan 89	10.00	X	ds Corrie van Duinen, Nieuwjaarsdienst	ds Henk van Laren	drs Frans Bouwen	ds Corrie van Duinen HA	ds Corrie van Duinen HD
Bezuidenhout	Christus Triumfatorkerk Juliana v Stolberglaan 154	10.00	X	ds Ruud Stiemer	ds Berit Bootsma	ds Ruud Stiemer	ds Berit Bootsma HD	ds Nico Paap
Mariahoeve	Pax Christikerk Vlamburg 2	10.30	X	ds Peter Bakker	ds Peter Bakker	ds Piet E L de Jong R'dam	ds Menno Zandbergen, Waddinxveen	ds Wouter van Herwijnen Zwiindrecht
Stadsdeel Laak Spoorwijk	de Oase van Meursstraat 1	10.00	X	dhr C L Smit	kringviering	ds Fokke Fennema HA	ds René de Reuver	Lisette van der Meijden Ldn
Moerwijk / Morgenstond / Zuiderpark	Marcuskerk Jan Luijkenlaan 90	10.00	X	ds René de Reuver	Petra de Nooij Gemeentezondag	ds René de Reuver HA	Hette Domburg Oosterbeek	ds René de Reuver
Vogelwijk Bloemenbuurt	Bergkerk Daal en Bergselaan 50	10.00	X	ds Martine Nijveld	ds Herbert Wevers	10u30 > kerk H. Familie, Oecum. dienst	ds Roelof Steenstra Ldn	ds Martine Nijveld HA
Statenkwartier-0 Duinoord Zeeheldenbuurt Regentessekwartier-N	Maranathakerk 2e Sweelinckstraat 156	10.30	X	ds Axel Wicke	ds Martine Nijveld, met Bachcantate	10u30 > Houtrustkerk Oecum. dienst	ds Axel Wicke	ds Axel Wicke
	Noorderkerk Schuijstraat 9/11	10.00	X	12u ! ds Ruud Stiemer	ds Ruud Stiemer	10u30 > Houtrustkerk Oecum. dienst	ds Henk van Laren	ds Anneke Mooi Hoogmade
Vruchtenbuurt Bohemen	Bosbeskapel Bosbesstraat 5	10.00	X	ds Nico Riemersma	ds Marjolein den Dulk	ds Martin Koster	ds Jan Eikelboom	ds Nico Riemersma
Loosduinen Waldeck Houtwijk	Abdijkerk Willem III straat 40	10.00	ontvangst	ds Jacob Korf	ds Wietske Verkuil	14u30 ds Jacob Korf, afscheid	pastor Mark v d Laan 19u Taizé viering	ds Wietske Verkuil S/T
Houtwijk	Houthaghe Toon Dupuisstraat 10	10.00	X	Jenne de Haan *	ds Gerardus Sipkema	ds Nico Paap HA	ds Henk Hemstede	ds Paul Sanders
Bouwlust Vrederust Morgenstond	Shalomkerk Vrederustlaan 96	10.00	ds Pronk	ds Arja Hoogerbrugge	ds Chris Schreuder Maassluis	ds Nicolle Pronk	ds Martin Koster	ds Marian Zebregs S/T
Scheveningen Dorp	Bethelkerk Scheveningen Jurriaan Kokstr. 173	10.00	X	ds Mary Ann Bezemer Was-senaar	ds Robin ten Hoopen ds Beeuwkes dnt a/zee	naar Nw Badkapel Oecumenische dienst	ds Antje Groenendijk - Meindersma	ds Antje Groenendijk HA
	Oude Kerk Keizerstraat 8	10.00	ds Quist	ds Frederik van Harten ds Jaap Quist	ds Jaap Quist zie Bethelkerk	ds AW van der Plas zie Pr Julianakerk	ds Jaap Quist Vb HA ds Jan Maasland	ds Jaap Quist HA zie Pr Julianakerk
Belgisch Park Statenkwartier - W	Nieuwe Badkapel Nieuwe Parklaan 90	10.00	10u30 : ds vd Leest	ds J C Boot - de Boer Leidschendam	ds Pieter Mas-meijer Breda	Oecum. dienst: ds vd Leest & pastoor Langerhuizen	ds Pieter Lugtigheid Delft	ds Charlotte v d Leest * Wereldmuziekdienst
Duindorp	Prinses Julianakerk Tesselsestraat 6	10.00	ds van Harten	ds T C Wielsma X	ds Frederik van Harten X	ds Jaap Quist ds J de Goei A'frit	ds A Christ, Voorb HA X	ds F J van Harten HA ds F J van Harten Dankz
Ypenburg	De Toevlucht Laan van Hoorwijk 140	10.00	X	ds Attie Minnema S/T	Petra Vossegat - de Bruijn	ds Attie Minnema Bev. ambtsdragers	ds Attie Minnema	ds R Klijnsma Pijnacker
Leidschenveen	De Leidraad Harriët Freezerhof 28	10.00	X	Nieuwjaarsdienst in Kruisheuvelkerk	ds Theo Haitjema S/T	ds Leon Rasser	Henk Boter proponent	ds Theo Haitjema jeugdendienst

Kerken met vaste gegevens voor elke zondag

PKN-kerken voor de hele stad	Bethlehemkerk Laan van Meerdervoort 627	10.00 16.30	ds Vasten-houd	ds Cock Blenk ds Laurens Jan Vogelaar	Prof Gijsbert v d Brink ds Ad Vasten-houd	ds Louis Wüillschleger ds Laurens Jan Vogelaar	* ds L W den Boer W'dam	ds Ad Vasten-houd ds C B Stam	
	Houtrustkerk Beeklaan 535	10.30	X	ds Wout Huizing	ds Karl van Klaveren	oec. dienst, Willem Furnée en ds Karl van Klaveren S/T	ds Karl van Klaveren S/T	ds A Jonges	
	Kloosterkerk Lange Voorhout 2	10.00 10.30	X	ds Rienk Lanooij	ds Margreet Klokke HD	ds Rienk Lanooij HA	ds Margreet Klokke	ds Lanooij cantate	
	Evang Lutherse Gemeente Lutherse Burgwal 9	10.15	X	ds Marianne v d Meij, afscheid - emeritaat	ds Fokke Fennema	ds Rob van Essen	naar de Duitse Kerk	ds Trinette Verhoeven HA	
	Eglise Wallonne Noordeinde 25	10.30	X	m. Joop la Grouw	pasteur Hartman Out Sainte Cène	pasteur Hartman Out	pasteur Hartman Out	pasteur Liesbeth van Hilten	
Overige kerken voor de hele stad	Deutsche Evang. Gemeinde Bleijenburg 5	10.30	X	Prädikant Ulrich Thöle	Pfarrer in Suzanne Mathis - Meuret	Pfarrer Jan Mathis	Pfrn S Mathis, oec Dnt mit Lutherische Gem.	Familiengottesdienst die beiden Pfarrer	
	Doopsgezinde gemeente Paleisstraat 8	10.30	X	ds Esther Bijlsma	ds Sonja van der Meulen	Rik Wagenaar	*	Ringdag in Leiden VH/Do	
	Ekklesia Brouwersgr. 2-K in steeg door hek	11.00	X	X	de wereld is van iedereen	X	film: La jaura de oro	X	
	Evang. Broedergemeente Hernhutters Chasséstraat 1	10.00 11.00	X	zr Christine Welschen	zr Georgina Bendt	10u30 naar oec dienst Maranathakerk	zr Christine Welschen gespreksdienst	11u zr Georgina Bendt	
	Haagse Dominicus Thomas Schwenckestr 30	10.30	X	Spiksplinter-nieuw	X	Jong van geest	X	X	
	Indonesisch Ned. kerk GKIN Marcuskerk Jan Luikenln 90	13.30	X	ds Staley Tjahjadi	ds Maria Winckler- Hulselan	ds Johannes Linandi	ds Stanley Tjahjadi	ds Bettelies Westerbeek	
	Kruispuntgemeenschap Hofzichtlaan 115	11.00	X	Epifanie	X	ds Jan Verburg HA	X	ds Fokke Fennema	
	Remonstrantse kerk Ln v Meerdervoort hg 955	10.30	X	ds Marina Sloomans	ds Reinhold Philipp	ds Reinhold Philipp	ds Marina Sloomans	ds Johan F Goud	
	Vrije Evang. Gemeente Malakkastraat 57	10.00	X	ds Wessel Verdonk	X	ds Wessel Verdonk	X	X	
	Gereform. Kerk Vrijgemaakt Ichtuskerk , Duinkerkestraat 1	10.00 17.00	X	ds Gerrit Riemer Asd ds Kim Batteau	ds Jasper Klapwijk HA ds Hans van't Hoff -NGK	ds Jasper Klapwijk ds Hans van't Hoff	ds Jasper Klapwijk ds Hans van't Hoff	ds Jasper Klapwijk ds Jos Geelhoed	
	Ziekenhuizen	Bronovo Ziekenhuis Bronovolaan 5	10.00	X	ds Theo Hetteema	oastor Jan Koeleman	ds Wiina Steenbergen	ds Engelen Hulsman	ds Durkje Sikkema
		Haga Ziekenhuis Leyweg 275	10.00		ds Saskia Wevers	pastor Wim Hoefman	pater Bosco Beijik	pastor Wim Hoefman	pater Bosco Beijik
MCH Westeinde Lijnbaan 32		10.00		Guido Schürmann	pastor Willy Hoogendoorn	*	pastor Guido Schürmann	*	
MCH Sint Antonius-hove Banningln 1 Leidschendam		10.30	X	ds Irene Visser	pastor Elma Beerends	pastor Willy Hoogendoorn	pastor Bertus Wessel	pastor Willy Hoogendoorn	
Parnassia	Franciscuskerk Nic. Broeckhuijsln 23	10.30	X	pastor Sjef Smit	pastor Henk van Breukelen	pastor Nanda de Hoop	pastor Ed Leune	pastor B van Atten	
	Clarakapel Rozenbottelstraat 14	10.30	X	ds Lenie Vollebregt	ds Mineke Kroes	pastor Tomas van Driel	pastor Teja van der Knaap	pastor Henk van Breukelen	
dienst met doventolk	Koningkerk B. Ingenhouslaan 4 Vbg	10.00	X	ds Els van der Wolf	Perronmeeting Heicopstr 61 Zoetermeer	ds Jan van der Wolf	X	X	

Symbolen: ♪ met cantorij, muziek etc; X geen dienst; * geen opgave ontvangen; ☞ zie www.kerkindenhaag.nl; ☞ voorganger met preekconsent; ✳ kerkelijk werker;

AGENDA: JANUARI

Meer op kerkindenhaag.nl

Voor adressen van kerken zie pagina 6. Tips/aankondigingen voor februari s.v.p. opgeven voor 13 januari 2016: redactie@kerkinderhaag.nl

Café Connect

Een ochtend met koffie, lekkernijen en gesprekken met bezoekers van alle leeftijden en nationaliteiten.
Zaterdag, 10:30-12 u ■ Anglicaanse kerk

Yoga

Gratis yogalessen onder professionele begeleiding. Gemengde groepen op donderdagen, 16:30-17:30. Uitsluitend voor vrouwen op dinsdagen, 9:30-11 uur.
Multicultureel Ontmoetingscentrum, Teniersstraat 17

Taizé

Viering in de geest van Taizé: liederen, een bijbellesing, stilte, vredeswensen. Koffie/thee na afloop.
Zaterdag, 19:30 u ■ Ignatiuskerk

ADHD-café

Prettig, als je geen rekening hoeft te houden met mensen die geen ADHD hebben. Ontmoeting en gesprek.
Ma 4, 14 u ■ buurt-en-kerkhuis Bethel.

Bijbelontmoetingskring

Wat raakt ons in de bijbel, of wat irriteert? Open kring voor mensen die met elkaar over een bijbelgedeelte willen nadenken. Leiding: Sity Smedinga.
Di 5, 14.30 ■ Maranathakerk.

BethelBuurtBios

Litte Miss Sunshine (2006), regie Jonathan Dayton en Valerie Faris. Gezin belandt in een hilarisch-diepzinnige roadmovie op een schoonheidsverkiezing. Gesprek toe.
Vrij 8, 20 u ■ buurt-en-kerkhuis Bethel.

Met krant en Bijbel op tafel

Een goed gesprek over onderwerpen die ons raken en die er toe doen. Schuif aan wanneer u zin en tijd hebt.
Woe 13, 10-12 u ■ Bergkerk.

Datheen voor vrouwen

Voordracht over de zestiende-eeuwse theoloog Petrus Dathenus, invloedrijk bij de Reformatie in de Zuidelijke Nederlanden. Organisatie: 'De Christenvrouw'.
Do 14, 10-12 u ■ Bethlehemkerk

De Vrome Freule

Met ds. Axel Wicke naar de kroeg. Van borrelpraat tot zware discussies: alles is mogelijk. Voor twitteraars en filosofen.
Do 21, 20 u ■ Eetcafé De Freule, Fahrenheitstraat 558.

Open tafel

Vegetarische maaltijd. Na afloop een programma met muziek, video of gedichten.
Woensdagen, € 2,50, 18:30 u ■ Kloosterkerk

Galerie en rondleiding

Galerie 44 exposeert houten engelen van Ela Verbeek. En er is een gratis rondleiding door de oud-katholieke kerk.
Zaterdag, 14-16 u ■ Oud-katholieke kerk

Vredesdialoog

Iedere maand. Tijdens een maaltijd, beschouwingen van leden van twee verschillende religies/levensbeschouwingen over een gevoelig onderwerp. Daarnaast een publieksgesprek.
Di 26, € 6, 18 u ■ Multicultureel Ontmoetingscentrum, Teniersstraat 17

Vrouwencafé

Gesprekken voor vrouwen onder elkaar. Thema deze maand: 'Welke levensles zou jij op een tegeltje willen zetten?'
Za 30, 15 u ■ buurt-en-kerkhuis Bethel.

COLOFON

KERK IN DEN HAAG MAANDBLAD
WWW.KERKINDENHAAG.NL WEBSITE

Januari 2016, jaargang 19, nr. 182

Uitgave van de Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage, de Evangelisch-Lutherse Gemeente Den Haag, de Gereformeerde Kerk van 's-Gravenhage-Oost en de Rooms-Katholieke Stadsstichting Vliethage.

Contact:

redactie@kerkinderhaag.nl
Tel. 06 30 16 48 20
Parkstraat 32, 2514 JK Den Haag

Hoofdredacteur: Jan Goossensen
Eindredacteur: Robert Reijns

Redactie: Margot C. Berends (tekstredacteur), Rob van Essen, Hans Hemmes, Bas Kromhout, Rienk Lanooy, Claartje Vinkesteijn, Irna van der Wekke, Marijke Witteman.

Redactionele medewerkers: Henk Baars (Stek), Jaap van den Berg (kerkdiensten), Jan Eijken, Paul Schott, Margriet Quarles van Ufford (PGG).

Overige medewerkers: Rogier Chang (fotografie), Eric van den Berg (website), Pieter van Schouwenburg (vormgeving).
Druk: Opmeer Drukkerij bv.

ADVERTENTIES:

WWW.KERKINDENHAAG.NL
E-MAIL: INFO@KERKINDENHAAG.NL
TEL. KANTOORUREN: 06 123 130 53.

Los postabonnement:

€ 19,50 per kalenderjaar (10 nummers).
Opgave: info@kerkinderhaag.nl
Giften: IBAN NL35 INGB 0007 7749 10

Nico Riemersma:

'Met rituelen komt er geloof in je leven'

INTERVIEW In Den Haag-Zuidwest worden drie lezingen over rituelen gegeven. Predikant Nico Riemersma: 'Zonder rituelen is het christelijk geloof alleen nog een levensovertuiging.'

WAT IS PRECIES EEN RITUEEL? 'Rituelen zijn zo rijk aan inhoud en symboliek, dat je altijd enorm lange omschrijvingen krijgt', zegt ds. Nico Riemersma. Hij sloot zich afgelopen zomer op in de Koninklijke Bibliotheek om zich erin te verdiepen. Hij is de eerste spreker in drie lezingen over rituelen, die vanaf januari in oecumenisch verband in Den Haag-Zuidwest plaatsvinden.

Een precieze definitie doet er eigenlijk niet toe, vindt hij. Belangrijker is wat rituelen met mensen doen. Volgens hem zijn ze nodig om gelovig te blijven. 'Zonder rituelen is het christelijk geloof alleen nog een levensovertuiging. In de protestantse traditie zijn we zoveel rituelen kwijtgeraakt. Bijbel lezen aan tafel, 's ochtends en 's avonds bidden. Zonder die vaste rituelen verlies je iets wezenlijks.'

Kaarsen branden: een haast universeel ritueel. Stil staan, afsluiten, je openen voor de toekomst. Parijs na de aanslagen.

Wat voegen rituelen toe? 'Ze doen iets met je dat je bijna magisch zou kunnen noemen. Ze markeren vaak een overgangsmoment. Een ritueel helpt je om daar bewust stil bij te staan. 's Ochtends kun je bijvoorbeeld uitspreken dat je die dag wil leven in het spoor van de Messias. Dan komt er geloof in je leven. Een ritueel helpt ook om het verleden goed af te sluiten en om je te openen voor de toekomst.'

De grootste overgang is het levenseinde. Riemersma merkt op dat rond de dood mensen nog wel veel waarde hechten aan rituelen. Ook nieuwe vormen duiken op, zoals de manier waarop de lichamen van de slachtoffers van de MH17 in Nederland aankwamen. 'Blijkbaar is de dood zo iets groots dat mensen steeds weer naar rituelen grijpen. Zelf ben ik daar ook in gegroeid. Als ik nu een stervende bijsta, doe ik dat met meer liturgie aan het sterfbed.'

Er is vaak een spanning tussen traditie en vernieuwing. 'Wil een ritueel landen, dan moet het gebruik maken van bekende vormen uit de christelijke traditie, maar ook eigentijdse elementen bevatten, aangedragen door mensen die het ritueel ondergaan. Dan kan de invloed groot zijn.'

MAARTEN DAS

DE KRACHT VAN RITUELEN: 11 EN 25 JANUARI 14 U. BOSBESKAPEL, 18 JANUARI 20 U. MARIA HEMELVAARTKERK, MEER AVONDEN IN FEBRUARI EN MAART.

Ontmoet de mensen van Kerk in Den Haag

Uitnodiging aan de lezers van *Kerk in Den Haag*: kom voor een (ietwat late) nieuwjaarsbijeenkomst op zondagmiddag 31 januari naar het Aandachtscentrum in de Schoolstraat. Daar zijn vanaf 15.30 uur redactieleden en medewerkers van *Kerk in Den Haag* aanwezig om in een informele sfeer samen met u het glas te heffen op een voorspoedig 2016. De nieuwjaarsbijeenkomst duurt tot ongeveer 17.30 uur.

Wij hopen veel lezers te begroeten!
Redactie *Kerk in Den Haag*

Januari een saai maand?

Niet als je in het Aandachtscentrum werkt!

Boeiend vrijwilligerswerk:

- 1 dagdeel in de week
- Aandacht voor mensen die je niet dagelijks ontmoet
- Blikverruimend

Meer informatie: ga naar www.aandachtscentrumdenhaag.nl

Of bel: Plony 06 40 60 08 03

Wietske 06 30 93 44 14

Kerken week lang open voor gebed

Enkele Haagse kerken stellen tijdens de jaarlijkse 'week van gebed' doordeweeks hun deuren open voor gebed, van 19:30-20:30 uur. Dit jaar is het thema: 'Het woord is aan jou'.

- Zo 17: Redeemer International Church, Sint Jacobstraat 131-133.
Ma 18: Marthakerk, Hoefkade 623.
Di 19: Vergadering van Gelovigen en New Song, Boomsluiterskade 353a.
Wo 20: Pinkstergemeente Eliëzer en Navigators, Brouwersgracht 2d.
Do 21: Hersteld Apostolische Zendingkerk, Willemstraat 69.
Vr 22: Arabische Gemeente en Havenkerk, Om en Bij 116.
Za 23: Assemblies of God en Lukaskerk, Om en Bij 2.
Zo 26: Alle kerken kunnen aan het gebedsthema aandacht besteden.

INFO: AART FRAANJE. TEL. (070) 385 30 76. WEEKVANGEBED.NL

Discussies over bijbels geweld

Martine Nijveld, predikant in Den Haag-West, gaat in gesprek over 'bijbelverhalen die indruisen tegen ons gevoel voor rechtvaardigheid'. Hoe gaan we om met verhalen die schuren met ons geloof of godsbeeld? Tijdloze vragen met blijvende actualiteitswaarde. Tijdens de avonden wordt ingegaan op het boek *Vreemd en bizar* van theoloog Piet Schelling.

DONDERDAG 28 JANUARI EN
DONDERDAG 25 FEBRUARI, 20
UUR. BERGKERK. INFO, OPGAVE:
ME.NIJVELD@ZIGGO.NL

BIJBELS QRS LEESMOEDERS

Zonder het te beseffen, schonken de liefsten die ons voorlezen ons onze tongval. Zij lezen en wij, kleine kinderen, zagen het allemaal in onze verbeelding gebeuren. In gang gezet door de vertelstem van moeder of vader of een andere lief. In één woord: leesmoeders. Liefsten die je voorlezen en jou het lezen aanleren. In de Hebreeuwse taal zijn alle letters van het alfabet in principe medeklinkers. Als je bijvoorbeeld ziet staan 'k z n str' dan weet je uit het zinsverband dat je moet lezen: 'Ik zie een ster'. Mede dankzij de stem van de leesmoeders uit je kindertijd weet je hoe het hoort. Het Hebreeuws gebruikt enkele letters van het alfabet ook als klinker. In een klein deel van de woorden wordt zo'n klinkerletter ingevoegd. Bij het Hebreeuwse woord voor 'ster' is dat bijvoorbeeld het geval. Dankzij deze extra letters krijgt de tekst meer helderheid. Zo'n extra klinkerletter wordt 'leesmoeder' genoemd.

Ik noem het woord 'ster' niet voor niets. In de kersttijd wordt het verhaal van de Ster van Bethlehem verteld. Velen beweren dat er ruim tweeduizend jaar geleden een bijzondere samenstand van planeten werd opgemerkt die verwees naar de geboorte van een koning bij de joden. Tot zo ver bijzonder maar niet wonderlijk. Als echter de Wijzen uit het Oosten buiten de poorten van Jeruzalem staan, op de weg naar Bethlehem, zien zij de ster opnieuw. En wonder boven wonder, de ster gaat voor hen uit totdat zij gaat staan boven de plaats waar het kind is. Iets zeer bijzonders en vreugdevols wijst hen de weg.

Eén sleutel van het geheim van deze aanwijzster is te vinden aan het begin van het Matteüevangelie. Voordat er wordt verteld, wordt er geteld. Letterlijk schrijft Matteüs (1:17): 'Er zijn drie maal veertien generaties' van Abraham tot Christus. En laat nu dit aantal, tweeënveertig,

de getswaarde zijn van het Hebreeuwse woord 'str'. Alleen, in de Hebreeuwse bijbel wordt dit woord altijd met een leesmoeder geschreven. Je ziet dus altijd meteen dat er 'ster' staat. Boedha zei: 'Drie dingen in dit leven blijven niet lang verborgen: de zon, de maan en de waarheid'. 'En de sterren', zou ik daaraan toe willen voegen.

De leesmoeder in het Hebreeuwse woord 'ster' is een letter met de getswaarde 'zes'. En dat brengt ons in het hart van de Ster van Bethlehem. Want naast de tweeënveertig generaties

worden er nog zes bijzondere namen genoemd waaronder vijf moeders: Tamar, Rachab, Ruth, 'die van Uriah' en Maria. De zesde naam is die van een van de tweeling van Tamar, Zerach. De betekenis van Uriah, 'de Eeuwige is mijn licht', en Zerach, 'lichtglans', spreken hier voor zich. En de vijf moeders? Zij zijn in meerderheid vreemdelingen. Net als Uriah kwamen zij niet uit het volk Israël. Maar juist zij, de vreemdelingen, ontvangen de eer om het klinkende, stralende hart van de ster uit te maken. Zij wijzen de weg naar Christus, gestalte van verbondenheid tussen alle mensen.

MARTIN KOSTER

Martin Koster, predikant in de Bosbeskapel, en John Batist, emeritus pastoraal werker bij de Antonius Abt, schrijven om beurten een aflevering van deze theologische rubriek. De titel is een knipoog naar het befaamde boek *Bijbels ABC* van K.H. Miskotte.

Troubadour

TROUBADOUR MARTIJN BREEMAN ZINGT MAANDELIJKS EEN LIED, TE BELUISTEREN OP KERKINDENHAAG.NL

Je leest niet wat er staat

't Is zaterdag, ik lees de ochtendkrant. Dan komt mijn dochtertje er aangesnel. Ze vindt het altijd reuze interessant om nieuwe woordjes uit de krant te leren. Natuurlijk mag ze dat van mij proberen, maar omdat die zo bol staat van geweld, heb ik haar maar de sportkatern gegeven. Ik lees weer verder waar ik was gebleven, terwijl zij hikkend het nieuws verslaat. Zo af en toe verbeter ik haar even:

Je leest niet wat er staat!
Je leest niet wat er staat!

Het voerde mij terug naar vroeger tijd; we zaten bij juf Leni in de klas en werden met z'n allen ingewijd in de geheime kunsten van het lezen. We werden door haar altijd luid geprezen wanneer het klopte wat je hardop las, maar soms dan bleef je bij een woordje steken of werd er van de leestekst afgeweken. Dan keek ze je streng aan en heel kortdaat hief zij haar vinger en sprak met vermanen:

Je leest niet wat er staat!
Je leest niet wat er staat!

Maar als ik uit mijn mijmering ontwaak, word ik van krantenkoppen haast beroerd, want elke dag opnieuw is het wel raak:
– Een vrouw gestenigd, omdat zij verkracht is.
– Dat de I.S. in Tikrit aan de macht is.
– Schoolmeisjes door Boko Haram ontvoerd.
– De Taliban heeft liters bloed vergoten.
– In Frankrijk cartoonisten doodgeschoten.
– Al Qaida is terug van weggeweest.
Ik had het liefst mijn ogen weer gesloten.

Je weet niet wat je leest!
Je weet niet wat je leest!

In wat voor tijd breng ik mijn dochter groot? Het liefst hield ik haar altijd dicht bij mij, ver weg van angst en onrecht, pijn en dood, ver weg van al die religieuze groepen die zich maar op een 'heilig schrift' beroepen; daar kan ik echt met mijn verstand niet bij. Waar is mijn oude schooljuffrouw gebleven om die fanaten op hun kop te geven bij elk uit zijn verband gerukt citaat en knorrend zegt – de vinger hoog geheven –:

Je leest niet wat er staat!
Je leest niet wat er staat!

Thomas van Kempen en 'Moderne Devotie'

In de veertiende eeuw kaartten moedige monniken en anderen in Oost-Nederland misstanden onder de geestelijkheid en in de kerkelijke leiding aan. Hun beweging werd 'Moderne Devotie' genoemd. Een van de vruchten van deze grote spirituele vernieuwingsbeweging in de kerk werd het boek *Over de navolging van Christus* uit 1379 van de Zwollenaar Thomas van Kempen. Het werd een wereldwijde bestseller. Theoloog John Batist houdt over de betekenis van beweging en boek een lezing.

DINSDAG 12 JANUARI, 20 UUR, € 5. REMONSTRANTSE KERK.

Een nieuw perspectief voor Europa

God sterft niet uit, als wij ophouden in God te geloven, maar wij houden op te leven, als we niet meer verlicht worden door die dagelijkse, wonderlijke ervaring van de levensbron, die alle begrip te boven gaat.

Dat schreef de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Dag Hammarskjöld, in zijn dagboek dat na zijn dood werd uitgegeven onder de titel *Merkstenen*. Niemand wist bij zijn leven hoe diepgaand deze topdiplomaat, die gepokt en gemazeld was in het politieke spel van de jaren vijftig, tegelijkertijd op zoek was naar bronnen van spiritualiteit waaraan hij zich laven kon. Die zoektocht was voor hem geen luxe, maar bittere noodzaak, levensnoodzaak: 'Wij houden op te leven.'

Zou dat ook voor Europa gelden? Dat het ophoudt te leven wanneer het niet ook een doorgaand project is van zoeken naar zin en betekenis, naar verbinding, naar een vervullend perspectief op de toekomst? Van mijn leermeester, de theoloog Anton Houtepen, leerde ik het verschil tussen instrumentele rationaliteit en hermeneutische rationaliteit. Onze westerse cultuur, ook die van het geïnstitutionaliseerde Europa, is er op gericht ons (samen)leven zo plezierig mogelijk te maken: zoveel mogelijk geluk voor zoveel mogelijk mensen, zo weinig mogelijk leed voor zo weinig mogelijk mensen. Daar zijn we behoorlijk in geslaagd. Door wet- en regelgeving op het gebied van economie en techniek, arbeid, veiligheid en recht heeft Europa enorm bijgedragen aan de welvaart van miljoenen. Dat behoort tot het veld van de instrumentele rationaliteit: Europa als middel tot welvaart.

De vragen van de hermeneutische rationaliteit hebben daarmee geen gelijke tred gehouden. Het ideaal werd een ideologieloos samenwerkingsverband – wat natuurlijk ook een vorm

van ideologie is. En daarmee vielen fundamentele vragen buiten het gezichtsveld. Zoals: wat is het doel van Europa, welke waarden zijn het die ons verbinden, uit welke bronnen putten we als het gaat om het formuleren van die

waarden? En ook: wie vallen er uit de boot van onze systemen en waarom werken veel van onze systemen niet naar behoren? Het zijn juist deze vragen die voortkomen uit de bronverval van een visionair als Dag Hammarskjöld. Ze zijn het waard telkens weer gesteld te worden, ook in en aan Europa. Blijven tamboeren op het economisch succes van de EU of omgekeerd op de schade voor de economie als de EU uiteenvalt, werkt niet meer. Het is niet onbelangrijk, maar het is ook niet alles. Het gaat voorbij aan de fundamentele vragen van het mens-zijn.

Het zijn juist deze vragen die Nieuw Haags Peil, een samenwerkingsverband van Haagse kerken en christelijke organisaties, op het idee brachten om in gesprek te gaan. Niet vanuit de gedachte dat zij het antwoord op die vragen hebben, maar vanuit een diepgekoesterde wens dat deze vragen aan de orde komen vanuit verschillend levensbeschouwelijk perspectief. Dit nieuwe initiatief zal dit voorjaar van de grond getild worden, wat mij betreft in de geest van Dag Hammarskjöld en zijn verlangen dat wij 'verlicht worden door die dagelijkse, wonderlijke ervaring van de levensbron, die alle begrip te boven gaat'.

RIENK LANOBY,
PREDIKANT KLOOSTERKERK

Nieuw Haags Peil

Heeft Europa idealen, dromen? Zijn die nodig? In januari gaan Johan Doesburg (Nationaal Toneel), Jaap de Zwaan (Europees recht, Erasmus Universiteit) en Mendelje van Keulen (voormalig griffier Tweede Kamer) hierover met elkaar in discussie aan de hand van een essay van theoloog Stephan van Erp. Die bijeenkomst vormt de basis voor een publieksdebat in maart.

Nieuw Haags Peil (zie bijgaand stuk) wil een bijdrage leveren aan het publieke debat over de inrichting van de samenleving en de bijdrage van religie daaraan. Het is een samenwerkingsverband van Kloosterkerk, Parochie Maria Sterre der Zee, Classis Den Haag Protestantse Kerk in Nederland en De Zinnen (katholiek netwerk voor inspiratie en dialoog).

Samenwerking Maranathakerk en barokensemble

Musica Poëtica geeft Bachcantates nieuwe vleugels

Nieuw in de Maranathakerk: diensten met een Bachcantate, verzorgd door het gerenommeerde barokgezelschap Musica Poëtica onder leiding van Jörn Boysen.

Kerkdiensten met Bachcantate zijn al vele jaren een begrip in de Maranathakerk. Musicus Arie Eikelboom leidde met verve koor en orkest. En vooraf hield hij een onovertroffen educatieve toelichting over de muzikale en theologische vondsten die Bach in zijn stukken stopte. Na zijn pensionering nam Mark Tempelaars het stokje over. Met ingang van dit jaar is Hagenaar Jörn Boysen de nieuwe dirigent. Hij is oprichter en leider van het inmiddels gerenommeerde barokensemble Musica Poëtica, dat daarmee 'huisorkest' van de Maranathakerk wordt. Het was vorig najaar een toevalstreffer. Musica Poëtica zocht repetitieruimte. En de Maranathakerk wilde graag de muzikale kwaliteit van haar cantateuitvoeringen verbeteren. De samenwerking werd snel beklonken. Boysen is een internationaal erkende specialist op het gebied van de historische uitvoeringspraktijk van muziek uit de zeventiende en achttiende eeuw. Hij studeerde onder andere clavecimbel aan het Koninklijk Conservatorium. Hij treedt in heel Europa op. Boysen is ook componist. Zo heeft hij Bachs verloren gegane Markus Passion gereconstrueerd; wat hem lovende reacties opleverde. Verder is hij artistiek leider van de Haagse stichting Musica Antica da Camera. Ook de overige leden van Musica Poëtica zijn er-

Het gerenommeerde barokgezelschap Musica Poëtica onder leiding van Jörn Boysen.

varen musici. Ze delen hun voorliefde voor een historisch verantwoorde uitvoeringspraktijk van barokmuziek. De Maranathakerk verheugt zich op de samenwerking met Musica Poëtica. Dit jaar staan er vijf Bach-cantatediensten op zondagochtend en drie concerten op vrijdagavond op het programma. De educatieve toelichtingen blijven. Alleen worden ze niet meer tijdens de kerkdienst gegeven, maar vooraf, om 10 uur. Jörn Boysen vertelt dan iets over de gekozen cantate en laat enkele markante muzikale vondsten van Bach kort horen. Voor bezoekers die meer willen weten van de

combinatie van tekst en muziek in Bachs tijd, een goed moment om achtergronden beter te begrijpen. Tijdens de viering is er dan gelegenheid in alle rust de oude woorden en Bachs geniale muziek te verbinden met de bijbelgedeelten van de zondag en de Schriftuitleg van de voorganger.

JAN GOOSSENSSEN

ZONDAG 10 JANUARI, TOELICHTING 10 UUR.
AANVANG KERKDIENT 10.30 UUR. 'IHR MENSCHEN, RÜHMET GOTTES LIEBE'. VOORGANGER IS DS. MARTINE NIJVELD.

advertentie

Lezerskorting: 'Big to Basics' in de Nieuwe Kerk

Kerk in Den Haag en de Nieuwe Kerk geven u € 6 korting op een kaartje voor het concert 'Big to Basics' van het Nederlands Kamerkoor. De wereldberoemde dirigent Hartmut Haenchen opent de serie 'Big to Basics' van het Nederlands Kamerkoor. Met motetten van Bach, Kodály's magische Impressies uit het Mátiragebte, en de vrolijk nostalgische Liebesliederwalzer van Brahms. Wie bij bestelling de kortingscode 'KDH' doorgeeft, betaalt € 25 voor een eerste-rangkaartje. Kaartjes zijn te koop bij de VVV (Spui), via (070) 88 00 333 of via NKklassiek.nl (promocode: KDH).

ZATERDAG 23 JANUARI, 20:15 UUR.
NIEUWE KERK, SPUI 175.

OPROEP

Het Multicultureel Ontmoetingscentrum zoekt met spoed vrijwilligers die de basis van de Nederlandse taal willen onderwijzen aan leergierige migranten. Een docentbevoegdheid is niet vereist. Info en opgave: Marie-Anne van Erp, 06 51 75 65 65 / secretariaat.moc@gmail.com